BADIIY ASARDA SHAKL VA MAZMUN MUNOSABATINING NAZARIY ASOSLARI

Mo‘minova Durdona

Annotatsiya

Ushbu maqolada adabiyot nazariyasining muhim masalalaridan biri bo‘lgan badiiy asarda shakl va mazmun munosabati tahlil qilinadi. Mazmunning shaklda namoyon bo‘lishi, badiiy shaklning estetik vazifasi, obrazlar tizimi, syujet va kompozitsiyaning asar yaxlitligini ta’minlashdagi o‘rni nazariy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, shakl va mazmunning o‘zaro aloqasi badiiylikning muhim mezonlaridan biri sifatida izohlanadi.

Kalit so‘zlar: adabiyot nazariyasi, badiiy asar, shakl, mazmun, badiiy obraz, syujet, kompozitsiya, janr, poetika, badiiylik.

Kirish

Adabiyot nazariyasi badiiy adabiyotning mohiyati, taraqqiyot qonuniyatlari, badiiy ijod xususiyatlari va asarning estetik tabiatini o‘rganuvchi ilmiy sohadir. Ushbu fan doirasida badiiy obraz, mavzu, g‘oya, syujet, kompozitsiya, janr, uslub va shakl-mazmun munosabati kabi masalalar muhim o‘rin tutadi.

Badiiy asarni chuqur anglash uchun uning mazmunini o‘rganishning o‘zi yetarli emas. Mazmun qanday shaklda ifodalangani, obrazlar qanday tartibda joylashtirilgani, voqealar qanday rivojlantirilgani va muallifning badiiy maqsadi qanday vositalar orqali namoyon bo‘lgani ham muhimdir. Shu jihatdan shakl va mazmun munosabati adabiyot nazariyasining fundamental muammolaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi badiiy asarda shakl va mazmunning o‘zaro aloqasini nazariy jihatdan tahlil qilish hamda ushbu munosabatning asar badiiy yaxlitligini ta’minlashdagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Asosiy qism

Badiiy asar mazmunining nazariy mohiyati

Badiiy asar mazmuni yozuvchi tomonidan anglangan va estetik jihatdan qayta ishlangan hayotiy voqelik, inson xarakterlari, ijtimoiy munosabatlar hamda falsafiy qarashlarni qamrab oladi. Adabiyot nazariyasida mavzu, g‘oya, muammo va konflikt mazmunning muhim tarkibiy qismlari sifatida qaraladi.

Mavzu asarda tasvirlangan hayotiy hodisalar va munosabatlar doirasini belgilaydi. G‘oya esa muallifning tasvirlangan voqelikka nisbatan estetik munosabati va asar orqali ilgari surilgan asosiy fikr bilan bog‘liq. Muammo badiiy asarda o‘rtaga qo‘yilgan savol yoki ziddiyatli masalani ifodalasa, konflikt qahramonlar, qarashlar yoki manfaatlar o‘rtasidagi qarama-qarshilikni namoyon etadi.

Mazkur unsurlar o‘zaro bog‘liq holda asarning mazmuniy qatlamini shakllantiradi. Ularning badiiy qiymati esa qay darajada ta’sirchan va izchil ifodalanganiga ham bog‘liq.

Badiiy shakl va uning vazifalari

Badiiy shakl asar mazmunining muayyan estetik tuzilish orqali namoyon bo‘lishidir. U janr, kompozitsiya, syujet, til, uslub, ritm va boshqa ifoda vositalarini o‘z ichiga oladi.

Shakl mazmunni shunchaki tashuvchi tashqi qobiq emas. Aksincha, u mazmunning o‘quvchi tomonidan idrok etilishiga ta’sir ko‘rsatadi. Bir xil mavzu turli yozuvchilar tomonidan turlicha syujet, kompozitsiya va uslub asosida yoritilishi mumkin. Natijada asarlarning badiiy ta’siri va g‘oyaviy yo‘nalishi ham farqlanadi.

Masalan, fojiaviy voqealar tragediya janrida keskin konflikt va halokatli yakun orqali, romanda esa murakkab obrazlar tizimi va keng qamrovli voqealar rivoji orqali ifodalanishi mumkin. Bu holat shaklning badiiy mazmunni tashkil etishdagi faol rolini ko‘rsatadi.

Shakl va mazmunning o‘zaro munosabati

Adabiyot nazariyasida shakl va mazmun bir-biridan ajralgan holda mavjud bo‘lmaydigan, o‘zaro ta’sir qiluvchi kategoriyalar sifatida talqin etiladi. Mazmun

shakl orqali namoyon bo‘ladi, shakl esa mazmunning xususiyatlariga muvofiq ravishda shakllanadi.

Agar asarning shakli uning mazmuniy vazifalariga mos kelmasa, badiiy yaxlitlikka putur yetishi mumkin. Aksincha, shakl va mazmun uyg‘unligi asarning estetik ta’sirini kuchaytiradi, muallif g‘oyasining izchil ifodalanishiga yordam beradi.

Biroq ushbu uyg‘unlik barcha asarlarda bir xil ko‘rinishda namoyon bo‘lmaydi. Adabiy janr, tarixiy davr, muallif uslubi va ijodiy maqsadga qarab shakl bilan mazmun o‘rtasidagi munosabat turlicha bo‘lishi mumkin.

Shu sababli ularni tahlil qilishda asarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Syujet va kompozitsiyaning badiiy yaxlitlikdagi o‘rni

Syujet badiiy asarda voqealarning rivojlanishi va qahramonlar o‘rtasidagi munosabatlarning harakatini tashkil etadi. Kompozitsiya esa asarning barcha tarkibiy qismlarini muayyan badiiy maqsad asosida tashkil qilish tamoyilidir.

Syujet va kompozitsiya o‘zaro yaqin tushunchalar bo‘lsa-da, ular aynan bir narsani anglatmaydi. Syujet voqealar dinamikasiga urg‘u bersa, kompozitsiya voqealar, obrazlar, tasvirlar va boshqa unsurlarning umumiy tuzilishdagi o‘rnini qamrab oladi.

Kompozitsion yechim muallifning badiiy maqsadini ochishga xizmat qiladi. Masalan, voqealarning xronologik tartibda yoki retrospektiv usulda berilishi o‘quvchining asarni qabul qilishiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Xuddi shuningdek, muayyan obrazning asar boshida yoki yakunida namoyon bo‘lishi uning mazmuniy vazifasini o‘zgartirishi mumkin.

Demak, syujet va kompozitsiya shaklning muhim tarkibiy qismlari bo‘lib, ular asar mazmunining izchil va ta’sirchan ifodalanishini ta’minlaydi.

Badiiy obrazning shakl va mazmun bilan aloqasi

Badiiy obraz adabiyotning voqelikni estetik jihatdan aks ettirish vositasidir. U inson xarakteri, ruhiy kechinmalar, tabiat hodisalari yoki ijtimoiy munosabatlarning badiiy umumlashtirilgan ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Obraz mazmuniy va shakliy xususiyatlarni o‘zida birlashtiradi. Uning xarakteri, xatti-harakatlari va ichki kechinmalari muayyan g‘oyaviy mazmunni yuzaga chiqaradi. Shu bilan birga, obrazning til orqali tasvirlanishi, boshqa qahramonlar bilan munosabati va syujetdagi o‘rni uning badiiy shaklini belgilashda ishtirok etadi.

Obrazlar tizimi asarning g‘oyaviy yaxlitligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Qahramonlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar, o‘xshashliklar va munosabatlar orqali muallif hayotiy muammolarni turli nuqtayi nazardan yoritishi mumkin.

Shunday qilib, badiiy obraz shakl va mazmunning o‘zaro ta’sirini namoyon etuvchi asosiy adabiy kategoriyalardan biri hisoblanadi.

Natijalar va muhokama

Nazariy tahlil shakl va mazmun munosabatini badiiy asar yaxlitligini belgilovchi muhim omil sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Mazmun mavzu, g‘oya va konflikt orqali namoyon bo‘lsa, shakl janr, syujet, kompozitsiya, obrazlar tizimi va til vositalari orqali yuzaga chiqadi.

Shakl va mazmun o‘rtasidagi uyg‘unlik asarning estetik ta’sirchanligini kuchaytiradi. Syujet va kompozitsiya mazmunning rivojlanish tartibini belgilaydi, badiiy obrazlar esa muallif g‘oyasini konkretlashtiradi. Ushbu unsurlarning o‘zaro aloqasi asarning individual poetik xususiyatlarini shakllantiradi.

Shu asosda badiiy asarni tahlil qilishda mazmuniy va shakliy kategoriyalarni birgalikda o‘rganish zarurligi kelib chiqadi.

Xulosa

Badiiy asarda shakl va mazmun munosabati adabiyot nazariyasining fundamental masalalaridan biridir. Mazmun asarning g‘oyaviy-estetik mohiyatini

ifodalasa, shakl ushbu mohiyatning badiiy jihatdan tashkil topishi va o‘quvchiga yetkazilishini ta’minlaydi.

Mavzu, g‘oya, konflikt, syujet, kompozitsiya va obrazlar tizimi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, asarning yaxlitligini shakllantiradi. Ularni alohida o‘rganish muayyan xususiyatlarni aniqlashga yordam bersa-da, badiiy asarning to‘liq mazmunini anglash uchun o‘zaro munosabatlarini ham tahlil qilish zarur.

Xulosa qilib aytganda, shakl va mazmun uyg‘unligi badiiy asarning estetik qiymatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu munosabatni nazariy jihatdan o‘rganish adabiy tahlil metodologiyasini boyitish va badiiy ijod qonuniyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Aristotle. Poetics. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. Harcourt, Brace and Company. Abrams, M. H., Harpham, G. G. A Glossary of Literary Terms. Cengage Learning. Eagleton, T. Literary Theory: An Introduction. Blackwell Publishing. Белинский В. Г. Собрание сочинений. Литературно-критические работы.